

ks. prof. dr hab. Mariusz Rosik
Papieski Wydział Teologiczny
Ul. Katedralna 3/4
50-328 Wrocław

Chrześcijańska Akademia Teologiczna	
Wpłynęło dn.	10.08.2020r.
Nr	316/31/2020
Zał.	-

Ocena krytyczna rozprawy doktorskiej
DOMINIKA TOMCZYKA
***Ho apostolos a to charisma w Corpus Paulinum*¹,**
pisanej pod kierunkiem
dr. hab. Kaliny Wojciechowskiej, prof. ChAT,
Warszawa 2020, ss. 595

1. Ocena zgodności opracowania z tematem oraz ocena struktury

Rozprawa doktorska poświęcona została zagadnieniu apostołstwa i kwestii charyzmatu w Corpus Paulinum. Tematyka ta, choć była częściowo opracowana na gruncie polskim, zwłaszcza w artykułach, została przez Autora ujęta w inny, nowatorski sposób, ze względu na zastosowaną metodę i dlatego zasługuje na to, by stać się przedmiotem rozprawy doktorskiej.

Poza wykazem skrótów biblijnych i bibliograficznych, bibliografią, wstępem i zakończeniem, spisem schematów i tabel, streszczeniem w języku polskim i angielskim, praca zawiera sześć zasadniczych części, noszących kolejno tytuły: „Pojęcie *ho apostolos* w pozapawłowych pismach Nowego Testamentu”, „Paweł w relacji Łukasza i Piotra”, „Pojęcie *ho apostolos* w Corpus Paulinum”, „Pojęcie *to charisma* w pozapawłowych pismach Nowego Testamentu”, „Pojęcie *to charisma* w Corpus Paulinum” oraz „Charyzmatyczny charakter apostołatu w ujęciu Pawła?”. Zaproponowana struktura pracy wydaje się logiczna i nie budzi większych zastrzeżeń. Jedyna uwaga dotyczy zamieszczenia siglów ksiąg biblijnych. Są one tak znane, że

¹ Zamiast greckiej czcionki w recenzji zastosowano transkrypcję.

nawet w pracach popularnych nikt praktycznie ich nie umieszcza; nie wydają się konieczne. Struktura poszczególnych rozdziałów jest niezwykle przejrzysta, poza jednym wyjątkiem: w rozdziale szóstym pojawia się podpunkt: „6.1.3.1. Rz 1,5”. Ponieważ nie ma podpunktu „6.1.3.2” i kolejnych podpunktów, więc nie wydaje się logiczne wyodrębnianie tylko jednego elementu. Wystarczyło jego treść zawrzeć w „6.1.3’.

2. Ocena merytorycznej strony rozprawy

Oceniając merytoryczną stronę rozprawy doktorskiej zatrzymano się kolejno na ocenie celu pracy, ocenie przyjętej metody, a także umiejętności jej zastosowania przez Autora w treści monografii.

a. Cel pracy

Cel swej pracy Autor określa na s. 20: „Głównym celem badań zaś analiza wszystkich tekstów Pawłowych, w których pojawia się rzeczownik *ho apostolos* i *to charisma*”. To prawda, jednak już z tytułu pracy wynika, że chodzi nie tylko o przebadanie tekstów zawierających te terminy, ale także o wzajemną relację pomiędzy apostołatem a charyzmatem. Na szczęście Autor dopowiada tę informację: „Zaprezentowana w pracy obszerna analiza pojęć *ho apostolos* oraz *to charisma* definiuje i określa ich cechy konstytutywne. Dzięki temu możliwe jest zbadanie wzajemnych relacji między tymi pojęciami, pokazanie obszarów, w których znaczenia się pokrywają i/lub uzupełniają” (s. 25). Tak zarysowany cel jest ważny zarówno z punktu widzenia biblistyki, jak i z punktu widzenia duszpasterskiego.

b. Metoda pracy

Autor we wstępie precyzuje metodę rozprawy: „Wykorzystuję takie metody badawcze jak: *Sitz im Leben* czyli tzw. analiza środowiska życiowego twórców tekstów biblijnych czy metoda historii form. Ponadto posługuję się metodą strukturalnego badania tekstu. Wykorzystuję zarówno analizę diachroniczną (badanie pojedynczych części języka i słów), jak i analizę synchroniczną (badanie związków pomiędzy poszczególnymi słowami). Analiza kontekstów opiera się na krytyce redakcji oraz na retoryce. W ramach metod: retorycznej i lingwistycznej poszukuję jak najszerszego poznania kontekstu kulturowego i historycznego oraz pola semantycznego poszczególnych wyrażen, które będą stanowić podstawę do prowadzonych badań” (s.

31). Kontrowersyjnym jest nazwanie *Sitz im Leben* „metodą”. Określenie środowiska życiowego stanowi część metody historyczno-krytycznej obejmującej historię form, tradycji i redakcji². Autor wspomina jedynie o historii form, ale zaraz dodaje wzmiankę o analizie diachronicznej i synchronicznej, które również stanowią elementy metody historyczno-krytycznej (tamże). Wydaje się więc, że lepiej byłoby powiedzieć, iż korzysta z metody historyczno-krytycznej oraz wymienionych metod lingwistycznych i retorycznych. W każdym razie dobrze się stało, że metoda tradycyjna została uzupełniona nowszymi metodami badań nad tekstem natchnionym. To stanowi o dużym walorze przeprowadzonych w rozprawie analiz egzegetycznych.

Przedstawiając metodę we wstępie do swej pracy, Autor omawia także krótko sposób jej stosowania. Jest to ze wszech miar słuszne, gdyż pozwala czytelnikowi zapoznać się najpierw teoretycznie z metodą, której praktyczne zastosowanie odnajdzie w następnych rozdziałach. Warto zaznaczyć, że także we wstępie znajduje się obszerne uzasadnienie wyboru tematu, rzetelnie przedstawiony stan badań nad interesującą Autora kwestią oraz baza materiałowa badań. Tak detaliczne zaprezentowanie zagadnień wstępnych świadczy o dobrym przygotowaniu metodologicznym Doktoranta.

c. Zastosowanie metody w treści pracy

Metody stosowane są przez Autora w sposób konsekwentny i poprawny.

W I rozdziale swej pracy Autor zatrzymuje się na analizie pojęcia *ho apostolos* w pozapawłowych pismach Nowego Testamentu, uwzględniając przy tym rozwój pojęcia w starożytności, badając hebrajski odpowiednik tego terminu, a także omawiając jego zastosowanie w Ewangeliach, Dziejach Apostolskich, Listach powszechnych i w Apokalipsie. Rozdział ten jest bardzo potrzebny, gdyż stanowi podstawę do ukazania specyfiki terminów „apostoł” i „apostolał” w Corpus Paulinum.

W rozdziale II Autor przedstawia sylwetkę Pawła widzianą oczyma Łukasza i Piotra. Prezentacja ta obejmuje trzy opisy powołania Pawła oraz omówienie relacji Pawła z gronem Dwunastu. Dobrze się stało, że w rozdziale tym osobno potraktowano dwa fragmenty Dziejów Apostolskich, w których także Barnaba nazwany jest apostołem (Dz 14,4.14).

² S. Szymik, *Współczesne metody egzegezy biblijnej*, Lublin 2013, 33.

Rozdział III obejmuje omówienie tekstów z terminem *ho apostolos* w Corpus Paulinum. Osobno potraktowane zostały preskrypty listów, które Autor odróżnił od pozostałych tekstów, w których z kolei wyróżnił relację Pawła do grona Dwunastu.

Rozdział IV poświęcony został zaledwie jednemu wierszowi pozapawłowych pism Nowego Testamentu, w którym pojawia się termin *to charisma* (1P 4,10). Rozdział ten jest analogiczny do rozdziału I (w którym chodziło o pojęcie „apostoła”), gdyż pozwala ukazać Pawłową specyfikę rozumienia terminu „charyzmat” w zestawieniu w 1P.

W rozdziale V dokonana została analiza pojęcia *to charisma* w Corpus Paulinum. Autor detalicznie omówił wszystkie teksty, w których termin ten się pojawia, a także ukazał ideowy związek treści tego pojęcia z rzeczownikami *charis* i *pneuma*. Interesująca jest odpowiedź Kandydata na pytanie, czy „charyzmat” to termin techniczny w ujęciu Pawła. Doktorant dochodzi do wniosku, że nie spełnia on w całej rozciągłości wszystkich czterech warunków *terminus technicus* („musi być wyrażeniem specjalnego obszaru; musi być w tym obszarze jednoznaczne w ramach kontekstu (*univoc*); winno zmierzać do pewnej emocjonalnej neutralności; winno różnić się od normalnego znaczenia w codziennym użyciu języka”; s. 390), można więc go określić mianem terminu „półtechnicznego” (s. 391). Uznać trzeba także, że zaproponowana przez Kandydata typologia charyzmatów, w której wyróżnia funkcje, działania i dary epifanijne, jest przekonująca.

Ostatni wreszcie, VI rozdział rozprawy, spina wyniki dotychczasowych analiz, gdyż Autor stawia sobie w nim pytanie o charyzmatyczny charakter apostołatu w ujęciu Pawła. Szukając odpowiedzi na tak postawione pytanie dochodzi do wniosku, że charyzmat jest przejawem Bożej łaski i stoi u podstaw wszelkiej służby w Kościele, w tym bycia apostołem.

Ostateczne wnioski w sposób syntetyczny przedstawia Autor rozprawy w podsumowaniu („Zakończeniu”).

Doceniając wszelkie walory tego rzetelnego i obszernego opracowania postawić należy kilka problemów, które nasuwają się podczas lektury:

(1) Jeszcze kilkadziesiąt lat temu bibliści ukazywali wydarzenie damasceńskie jako model chrześcijańskiego nawrócenia. W ostatnich dekadach pojawiły się jednak hipotezy ukazujące je jako paradygmat powołania, w tym przypadku powołania Pawła na apostoła wśród pogan. Nastąpiło więc pewne przesunięcia rozumienia znaczenia wydarzenia pod murami Damaszku. Doktorant określa spotkanie Szawła z

Chrystusem pod bramami Damaszku terminem „powołanie”. Sytuuje swój pogląd na linii takich badaczy jak K. Stendhal³, J. Gnilka⁴, C. Dietzfelbinger⁵, G. Pani⁶ czy R. Orłowski⁷. W przepowiadaniu duszpasterskim o wydarzeniu pod Damaszkiem zazwyczaj mówi się jako o nawróceniu. O „nawróceniu” mówią tacy autorzy, jak J.L. Lilly⁸, U. Wilckens⁹, W. Rakocy¹⁰, A. Paciorek¹¹, E. Hirsch¹², H.W. Hollander¹³. Jakie argumenty – zdaniem Doktoranta – przeważają za tym, że mamy raczej do czynienia z opowiadaniem o powołaniu niż nawróceniu?

(2) W ostatnich dziesięcioleciach badania biblistów i historyków rzuciły wiele jasnego światła na rozumienie żydowskiej tożsamości Jezusa. Badania wpisują się w nurt *third quest* w poszukiwaniach „historycznego Jezusa”, a do ich promotorów zaliczyć należy badaczy zarówno żydowskich, jak i chrześcijańskich. Do tej pierwszej grupy należą między innymi Shalom Ben Chorin, Geza Vermes, David Flusser, Harvey Falk i Jacquot Grunewald, w drugiej natomiast sztandarowymi postaciami w ostatnich latach są Ed Paul Sanders, John P. Meier, James Charlesworth, John Dominic Crossan. Do dziś powstało setki studiów na temat tego, w jaki sposób historia zbawienia Starego Przymierza zapowiadała działalność Jezusa. Ważnym aspektem tych studiów jest między innymi ukazywanie Jezusa jako Mojżesza i zapowiedź utworzenia nowej wspólnoty hierarchicznej wokół Niego, na wzór hierarchicznego kapłaństwa starotestamentowego. Wczytując się w opis zawarcia przymierza na Synaju (Wj 24,1-11) autorzy dochodzą do wniosku, że Jezus zupełnie świadomie tworzył grono swych naśladowców na wzór „hierarchii kapłańskiej” zgromadzonej u stóp Synaju¹⁴. Znaczenie Piotra wydaje się być odzwierciedleniem Najwyższego

³ K. STENDHAL, *Paul Among Jews and Gentiles*, Philadelphia 1976.

⁴ J. GNILKA, *Paweł z Tarsu. Apostoł i świadek*, tłum. W. Szymona, Kraków 2001, 51-62.

⁵ C. DIETZFELBINGER, *Die Berufung des Paulus als Ursprung seiner Theologie*, WMANT 58, Neukirchen 1985.

⁶ G. PANI, *Vocazione di Paolo o conversione? La documentazione della lettera ai Galati e ai Romani*, w: *Il simposio di Tarso su S. Paolo Apostolo*, Roma 1993, 50-51.

⁷ R. ORŁOWSKI, *Łukaszowy przekaz o powołaniu Pawła. Studium literacko-teologiczne*, Bibliotheca Biblica, Wrocław 2008.

⁸ J.L. LILLY, *The Conversion of St. Paul*, CBQ 6 (1944) 180-204.

⁹ U. WILCKENS, *Die Bekehrung des Paulus als religionsgeschichtliches Problem*, ZThK 56 (1965) 19-43.

¹⁰ W. RAKOCY, *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism*, Częstochowa 2003, 49.

¹¹ A. PACIOREK, *Wydarzenie pod Damaszkiem w świetle nowotestamentowych wypowiedzi*, w: *Mów, Panie, bo sługa Twój słucha. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Ryszarda Rubinkiewicza SDB w 60. rocznicę urodzin*, red. W. Chrostowski, Warszawa 1999, 163.

¹² E. HIRSCH, *Die drei Berichte der Apostelgeschichte über die Bekehrung des Paulus*, Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche 28 (1929) 305-12.

¹³ H.W. HOLLANDER, *De bekering van Paulus*, Nederlands Theologisch Tijdschrift 56 (2002) 27-38.

¹⁴ B. PITRE, *Jesus and the Last Supper*, Grand Rapids 2015, 141.

Kapłana Aarona. Ścisłe grono trzech uczniów Jezusa (Piotr, Jakub i Jan) odpowiada trzem najbliższym współpracownikom Mojżesza: Aaron, Nadab i Abihu¹⁵. Dwunastu apostołów to odpowiednik dwunastu młodych mężczyzn, przedstawicieli każdego z pokoleń Izraela, którym Mojżesza nakazał złożyć ofiarę całopalną i biesiadną z cielców. I wreszcie siedemdziesięciu uczniów Jezusa nawiązuje do grupy siedemdziesięciu starszych Izraela. Ponad nimi wszystkimi stoi Jezus, który nie jest zaliczany ani do grona trzech uczniów, ani do Dwunastu, a tym bardziej do siedemdziesięciu. Jest więc odpowiednikiem Mojżesza, co można uwidocznic w następującym schemacie¹⁶:

Mojżesz i hierarchia kapłańska	Jezus i Jego uczniowie
Mojżesz	Jezus
Najwyższy Kapłan: Aaron	Pierwszy z apostołów: Piotr
Krąg trzech: Aaron, Nadab, Abihu	Krąg trzech: Piotr, Jakub, Jan
Dwunastu młodzieńców z dwunastu pokoleń Izraela	Dwunastu apostołów, przedstawicieli dwunastu pokoleń Izraela
Siedemdziesięciu starszych Izraela	Siedemdziesięciu uczniów Jezusa

Zestawienie to wydaje się klarownie ukazywać fakt, że Jezus jest nowym Mojżeszem, który ustanowił nowe przymierze na wzór przymierza mojżeszowego. Analogię tę można kontynuować, przytaczając kolejne argumenty, poprzestańmy jednak na powyższym schemacie.

W jaki sposób Doktorant odniósłby się do wyników tych badań w świetle swojego s twierdzenia: „Trudno jest potwierdzić, że celem Jezusa było utworzenie od samego początku hierarchicznej struktury swojego Mistycznego Ciała poprzez wybór Dwunastu” (s. 417)?

(3) W Kościele często powraca pytanie o relację pomiędzy charyzmatem a hierarchią. Będąc w środowisku Chrześcijańskiej Akademii Teologii zdajemy sobie sprawę, że różne wspólnoty eklezjalne w różny sposób na nie odpowiadają. W Kościele rzymsko-katolickim przyjęto zasadę ogłoszoną przez *Konstytucję dogmatyczną o Kościele*, iż „ponieważ charyzmaty, zarówno najznamienitsze, jak i te bardziej pospolite a szerzej rozpowszechnione, są nader stosowne i pożyteczne dla

¹⁵ M. Barber, *Jesus as the Davidic Temple Builder and Peter's Priestly Role in Matthew 16:16-19*, JBL 132 (2013) 933-951.

¹⁶ Za: B. PITRE, *Jesus and the Last Supper*, 141.

potrzeb Kościoła, przyjmować je należy z dziękczynieniem i ku pociesze. O dary zaś nadzwyczajne nie należy się ubiegać lekkomyślnie ani spodziewać się zarozumiale po nich owoców apostołskiej działalności, sąd o ich autentyczności i o właściwym wprowadzeniu ich w czyn należy do tych, którzy są w Kościele przełożonymi i którzy szczególnie powołani są, by nie gasić Ducha, lecz doświadczać wszystkiego i zachowywać to, co dobre” (KK 12). Doktorant w swych badaniach dochodzi do wniosku, że „charyzmatyczny apostołat staje się normalną funkcją Kościoła” (s. 418). Rodzi się pytanie bardziej ogólne: czy efekty analiz dokonanych w pracy mogą przysłużyć się w jakiś sposób ożywieniu ekumenicznemu (nie tylko na linii: Kościół rzymsko-katolicki a inne Kościoły, ale przede wszystkim na linii tzw. Kościoły tradycyjne a wspólnoty eklezjalne zrodzone w ostatnich dziesięcioleciach w nurcie zielonoświątkowym)?

3. Ocena formalnej strony rozprawy

Oceniając formalną stronę rozprawy doktorskiej zatrzymano się na jej języku, a także nad sposobem i umiejętnością formułowania wniosków.

a. Język

Doktorant operuje poprawnym i bogatym słownictwem, język rozprawy jest naukowy i komunikatywny. Wydaje się, że niedociągnięcia literowe czy interpunkcyjne częściowo należy rzucić na karb techniki komputerowej. Przykładowo ograniczymy się do podania niektórych z nich:

- niepotrzebne dwukropki przed tytułami książek *Charyzmat, urząd, hierarchia* (s. 28); *Kirchliches Amt und geistliche Vollamt* (s.29);
- niepotrzebne duże litery w tytułach wielu książek (zwłaszcza słowników), np.: *Janowa Wizja Kapłaństwa Chrystusa i Jego Uczniów* (J 17) (s. 89, przyp. 212); *Podręczna Encyklopedia Biblijna* (s. 450)
- nieprecyzyjnie podawane tytuły dzieł, np.: *Ewangelia według świętego Jana rozdziały 13-21* (s. 90, przyp.218; przed *rozdziały* winna być kropka, a dalsza część tytułu – dużą literą);
- niekonsekwentne stosowanie pełnych imion przy autorach przekładów; brak ich np. przy *Dawnych dziejach Izraela* (s. 459).

Należy więc ujednolicić pisownię w całej pracy. Natomiast przejrzystość i zrozumiałość stylu jest dużym walorem pracy.

b. Formułowanie wniosków

Wnioski są w rozprawie formułowane w sposób zrozumiały i kompetentny; są dobrze uargumentowane i uzasadnione w treści pracy. Odznaczają się logicznością wyводу. Wynikają bezpośrednio z przeprowadzonych badań, a nie są – jak to się czasem zdarza – zbyt daleko idące bądź nie mające podstaw w przeprowadzonych badaniach.

4. Zapis bibliograficzny i przypisy

Doktorant podzielił bibliografię na następujące części: źródła tekstu biblijnego – konsultowane tłumaczenia tekstu Pisma Świętego – gramatyki, konkordancje, leksykony, słowniki, synopsy – introdukcje, opracowania ogólne – komentarze – Paweł – literatura przedmiotu. Podział ten jest bardzo szczegółowy. Wydaje się, że przed wydaniem pracy drukiem wskazane byłoby złączenie dwóch ostatnich działów („Paweł” i „literatura przedmiotu”), gdyż tu podział wydaje się nieostry.

Zebrana literatura jest bardzo obfita. To trzeba podkreślić z całą stanowczością: w wydruku zajmuje niemal sto czterdzieści stron. Autor dotarł do wielu pozycji trudno dostępnych. Cieszy również obfite korzystanie z literatury obcojęzycznej. Zapis bibliograficzny jest bardzo szczegółowy: Doktorant nie tylko podaje imiona autorów poszczególnych pozycji, ale także nazwy wydawnictw.

Praca zawiera dużo przypisów, niekiedy bardzo obszernych, które wskazują na umiejętne posługiwanie się literaturą. Natomiast na stronach, gdzie przypisów brak, Autor odznacza się doskonałym samodzielnym myśleniem i umiejętnością prowadzenia logicznie poprawnego wyводу. Ów brak przypisów w niektórych partiach nie jest więc mankamentem, lecz wręcz odwrotnie – świadczy o tym, iż praca jest twórcza. Redakcja przypisów jest jednolita, poprawna. Obszerny jest także wykaz skrótów poprzedzający bibliografię.

5. Wnioski końcowe

Autor osiągnął sugerowany przez tytuł pracy i we wstępie cel rozprawy. Drobne usterki i uwagi krytyczne w niczym nie podważają wartości rozprawy. Docenić trzeba przede wszystkim niezwykle szeroki zakres badań, wnikliwość analiz egzegetycznych, umiejętność wyciągania z nich konkluzji, komunikatywność stylu i obfitość zebranej bibliografii.

Można więc stwierdzić, że monografia Doktoranta jest w pełni samodzielna, oryginalna, poprawna zarówno pod względem metodologicznym, jak i merytorycznym. Należy starać się o jej szybkie wydanie drukiem, aby mogła ubogacić polski rynek teologiczny w zakresie biblistyki. Bardzo cieszy fakt, że do grona biblistów dołącza osoba rzetelnie przygotowana do prowadzenia badań nad tekstem natchnionym, odznaczająca się dużą samodzielnością w pracy naukowej i wyrażająca wyniki swych badań językiem w pełni naukowym i zrozumiałym. Uważam, że dysertacja spełnia w pełni wymogi stawiane rozprawom doktorskim i na tej podstawie bez cienia wątpliwości sądzę, że jej Autor winien być dopuszczony do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. prof. dr hab. Mariusz Rosik
PWT we Wrocławiu

ks. Mariusz Rosik

8.08.2020 Wrocław